

๓.๑ กรณีศึกษา : สถาปัตยกรรมไทยภายในวัดพระศรีรัตนศาสดาราม กรุงเทพมหานคร

๓.๑.๑ พระอุโบสถ

๔๑ ม.ร.ว.เน่งน้อย คัคคัตรี, ใบแสง สุชะวันนะ และผุสดี ทิพทัส, สถาบันกรรมการพระบรมมหาราชวัง, (กรุงเทพฯ : สำนักราชเลขาธิการ, ๒๕๓๑), ๒๓๕-๒๓๕.

ภาพที่ ๓.๑ พระอุโบสถ
วัดพระศรีรัตนศาสดาราม

ภาพที่ ๓.๒ ชุ่มประตูประอุโบสถ
วัดพระศรีรัตนศาสดาราม

ฐานพระอุโบสถมีลักษณะเป็นฐานสิงห์แบบฐานเอนชัน ตั้งประดับด้วยประติมากรรมรูปครุฑขุดนาคจำนวนทั้งสิ้น ๑๑๒ ตน มีการประดับตกแต่งอย่างวิจิตรและมากด้วยไปด้วยรายละเอียดโดยการประดับด้วยลายปูนปั้นปิดทองประดับกระจก ชุ่มประตูประอุโบสถมีลักษณะเป็นชุ่มประตูปรางปราสาทในผังย่อมุม ตั้งอยู่ทางด้านสกัดของอาคาร ด้านละ ๓ ประตู โดยชุ่มประตูกลางมีขนาดใหญ่กว่าอีก ๒ ชุ่มประตูที่อยู่ด้านข้าง (๓.๓) ฐานของชุ่มประตูมีการตกแต่งในรูปแบบเดียวกัน เป็นลักษณะของฐานสิงห์ ทั้งตัวอาคารและชุ่มประตูมีการใช้ชุดฐานสิงห์ชั้นล่างร่วมกัน เหนือหลังสิงห์ของชุ่มประตูกลางเป็นฐานเชิงบาตรซ้อนกัน ๒ ชั้นตามลำดับโดยมีความสูงด้านบนเสมอกับฐานอาคาร (ภาพที่ ๓.๔) ชุ่มประตูข้างเป็นชุดฐานสิงห์บัวลูกแก้วอกไก่ โดยมีความสูงด้านบนของฐานชุ่มต่ำกว่าฐานอาคาร (ภาพที่ ๓.๕) ทั้งชุ่มประตูกลางและชุ่มประตูด้านข้างมีขนาดหน้ากระดานบนของฐานชุ่มที่เล็กกว่าชุดหน้ากระดานบนของฐานอาคาร แต่มีขนาดของหน้ากระดานล่างที่เท่ากันเนื่องจากใช้ฐานชุดล่างร่วมกัน (ภาพที่ ๓.๖)

ภาพที่ ๓.๓ ลวดบัวฐานของพระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม

ภาพที่ ๓.๔ ลวดบัวฐานของซุ้มประตูกลาง
พระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม

ภาพที่ ๓.๕ ลวดบัวฐานของซุ้มประตูข้าง
พระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม

ภาพที่ ๓.๖ ลวดบัวฐานของอาคาร ซุ้มประตูกลางและด้านข้าง
พระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม

๓.๑.๒ หอพระมณเฑียรธรรม

หอพระมณเฑียรธรรมตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือของพระอุโบสถ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกโปรดฯให้สร้างขึ้นไว้กลางสระน้ำทางทิศเหนือของพระอุโบสถในปี พ.ศ. ๒๓๒๖ เพื่อประดิษฐานพระไตรปิฎกฉบับทองที่โปรดฯให้สังคายนาขึ้น แต่ได้ถูกเพลิงไหม้หมดในวันสมโภชนั้นเองในปี พ.ศ. ๒๓๓๑ จึงโปรดฯให้สร้างหอพระมณเฑียรธรรมขึ้นใหม่ โดยย้ายไปสร้างที่มุมด้านทิศตะวันออกเฉียงเหนือของพระอุโบสถ โดยมีกรมพระราชวังบวรมหาสุรสิงหนาททรงส่งช่างมาสมทบสร้างถวาย และใช้เป็นทั้งประดิษฐานพระไตรปิฎกฉบับครุเดิมและฉบับอื่นๆ รวมทั้งเป็นที่บอกหนังสือพระภิกษุสามเณรและที่พักของราชบัณฑิต^{๔๒} (ภาพที่ ๓.๓)

หอพระมณเฑียรธรรมมีลวดบัวฐานของอาคารที่มีลักษณะเป็นฐานสิงห์ก่ออิฐฉาบปูนทาสีขาว ชุ่มประตู่อยู่ที่ด้านสกัดของอาคาร โดยที่ด้านหลังมี ๒ ประตู และด้านหน้าของอาคารมี ๓ ประตู (ภาพที่ ๓.๔) ชุ่มประตู่กลางมีลักษณะเป็นชุ่มประตู่ทรงปราสาทในผังย่อมุมที่มีขนาดใหญ่กว่าชุ่มประตู่ด้านข้าง ฐานของชุ่มประตู่มีลักษณะเป็นฐานสิงห์ชุดเดียวกับลวดบัวฐานของอาคารซึ่งมีขนาดและสัดส่วนเป็นแบบเดียวกัน เหนือบัวหลังสิงห์ขึ้นไปทำเป็นชุดลวดบัวเชิงบาตร ๒ ชั้น ฐานชุ่มมีความสูงกว่าลวดบัวฐานของอาคาร ชุ่มประตู่ด้านข้างอีก ๒ ประตูเป็นชุ่มทรงบันแถลง ฐานของชุ่มประตู่มีลักษณะเป็นฐานสิงห์ในรูปแบบเดียวกับฐานของอาคาร รวมทั้งมีขนาด สัดส่วนเดียวกันและมีความสูงเสมอกับลวดบัวของฐานอาคาร แต่มีการประดับตกแต่งที่ต่างออกไปคือมีการประดับลวดลายปูนปั้นลงรักปิดทองประดับกระจก สำหรับหอพระมณเฑียรธรรมอาจกล่าวได้ว่าทั้งตัวอาคารและชุ่มประตู่มีการใช้ชุดฐานสิงห์ร่วมกันเกือบทั้งหมดโดยมีขนาดและสัดส่วนของลวดบัวที่เหมือนกัน แต่มีการประดับตกแต่งที่ต่างออกไปคือมีการประดับลวดลายปูนปั้นลงรักปิดทองประดับกระจก รวมทั้งมีการเน้นรูปแบบของชุ่มประตู่กลางให้ต่างออกไปโดยการเพิ่มชุดลวดบัวซ้อนกันให้มีขนาดที่สูงใหญ่กว่า (ภาพที่ ๓.๕)

^{๔๒} ม.ร.ว.เน่งน้อย ศักดิ์ศรี, ไชแสง สุชะวันนะ และมุสดี ทิพทัส, สถาปัตยกรรมพระบรมมหาราชวัง, (กรุงเทพฯ : สำนักพระราชเลขานุการ, ๒๕๓๑), ๒๔๖.

ภาพที่ ๓.๓ หอพระมณฑิยธรรม
วัดพระศรีรัตนศาสดาราม

ภาพที่ ๓.๔ ชุ่มประตูลหอพระมณฑิยธรรม
วัดพระศรีรัตนศาสดาราม

ภาพที่ ๓.๕ ลวดบัวฐานอาคาร และชุ่มประตูล
หอพระมณฑิยธรรม วัดพระศรีรัตนศาสดาราม

๓.๑.๓ พระมณฑป

พระมณฑปตั้งอยู่ทางทิศเหนือของพระอุโบสถบนฐานไพทีร่วมกับพระศรีรัตนเจดีย์และปราสาทพระเทพบิดร พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกโปรดฯให้สร้างขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๓๓๑ เพื่อประดิษฐานพระไตรปิฎกฉบับทองใหญ่ ตรงตำแหน่งของหอพระมณฑิยธรรมองค์เดิมซึ่งถูกพายุพัดและเกิดเพลิงไหม้ ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดฯให้บูรณปฏิสังขรณ์พระมณฑปเป็นการใหญ่ ซึ่งสันนิษฐานว่าเป็นการบูรณะให้เหมือนเดิมที่สร้างในสมัยรัชกาลที่ ๑ แต่อาจเปลี่ยนแปลงรายละเอียดบางประการ ออกพระศรีสุริยปริชาได้เรียบเรียงไว้ ปรากฏความเฉพาะในส่วนที่เกี่ยวกับฐานพระมณฑปว่า ฐานปัทม์ขององค์พระมณฑปเป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัสยาวด้านละ ๕ วา ๒ ศอก ๔ นิ้ว หน้ากระดานฐานปัทม์ตอนล่างประดับด้วยหินสูง ๑ คืบ ๓ นิ้ว ต่อจากนั้นเป็นกระจงและกระหนกเท่าสิงห์ประดับด้วยกระจงสีเขียวและขาว หลังกระจงเป็นครุฑพนมและอสุรทรงเครื่องนั่งพนมมือสลักกัน ครุฑและอสุรนี้สูง ๑ ศอก ๕ นิ้ว ด้านละ ๑๘ ตัว เหนือลวดบัวหลังครุฑและอสุรมีเทพพนมทรงเครื่องหล่อด้วยทองแดง สูง ๑ ศอก ๖ นิ้ว อีกด้านละ ๑๘ ตัว^{๔๓} (ภาพที่ ๓.๑๐)

ซุ้มประตูพระมณฑปมีลักษณะเป็นซุ้มประตูทรงปราสาทในผังย่อมุม (ภาพที่ ๓.๑๑) ฐานพระมณฑปมีลักษณะเป็นฐานสิงห์แบบเอวชันประดับด้วยประติมากรรมรูปครุฑและอสุรสลักกัน เหนือหน้ากระดานชั้นบนสุดประดับด้วยประติมากรรมรูปเทพพนม มีการประดับตกแต่งอย่างวิจิตรและมากด้วยไปด้วยรายละเอียดโดยการประดับด้วยลายปูนปั้นปิดทองประดับกระจง ซุ้มประตูพระมณฑปเป็นซุ้มประตูทรงปราสาทในผังย่อมุม ตั้งอยู่ที่ด้านทั้ง ๔ ของอาคาร ด้านละ ๑ ประตู ฐานของซุ้มประตูมีการตกแต่งในรูปแบบเดียวกัน เป็นลักษณะของฐานสิงห์ ทั้งตัวอาคารและซุ้มประตูมีการใช้ชุดฐานสิงห์ชั้นล่างร่วมกัน เหนือหลังสิงห์ของซุ้มประตูเป็นฐานเชิงบาตรซ้อนกัน ๒ ชั้นตามลำดับโดยมีความสูงด้านบนบนเสมอกับฐานของอาคาร (ภาพที่ ๓.๑๒)

^{๔๓} ม.ร.ว.เน่งน้อย ศักดิ์ศรี, ไขแสง สุชะวันนะ และสุสดี ทิพทัส, สถาปัตยกรรมพระบรมมหาราชวัง, (กรุงเทพฯ : สำนักราชเลขาธิการ, ๒๕๓๑), ๒๕๓. และใน เจ้าพระยาทิพากรวงศ์ (ข้า บุนนาค), พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ ฉบับหอสมุดแห่งชาติ รัชกาลที่ ๑ รัชกาลที่ ๒, (พระนคร : คลังวิทยา, ๒๕๐๕), ๑๓๐-๑๓๑.

ภาพที่ ๓.๑๐ พระมณฑป วัดพระศรีรัตนศาสดาราม

ภาพที่ ๓.๑๑ ซุ้มประตูพระมณฑป วัดพระศรีรัตนศาสดาราม

ภาพที่ ๓.๑๒ ลวดบัวฐานของอาคารและซุ้มประตู
พระมณฑปวัดพระศรีรัตนศาสดาราม

๓.๑.๔ พระพุทธปรารักษ์ปราสาท (ปราสาทพระเทพบิดร)

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดให้สร้างขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๓๕๘ โดยมีพระราชดำริจะใช้เป็นที่ประดิษฐานพระแก้วมรกต^{๔๔} แต่ได้สำเร็จลงเมื่อ พ.ศ. ๒๔๒๕ ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ต่อมาเกิดเพลิงไหม้จึงโปรดฯ ให้บูรณปฏิสังขรณ์แล้วเสร็จในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยโปรดให้ใช้เป็นที่ประดิษฐานพระบรมรูปสมเด็จพระบูรพมหากษัตริยาธิราชเจ้า และให้เปลี่ยนนามเรียกว่า ปราสาทพระเทพบิดร^{๔๕} (ภาพที่ ๓.๑๓) ฐานตัวอาคารมีลักษณะเป็นฐานสิงห์บัวลูกแก้วอกไก่ มีการประดับตกแต่งด้วยกระเบื้องเคลือบเป็นลวดลาย ชุ่มประตุมิลักษณะเป็นชุ่มประตุมงกุฎ (ภาพที่ ๓.๑๔) ฐานของชุ่มประตุมิลักษณะเป็นฐานสิงห์ในรูปแบบเดียวกับฐานของอาคาร รวมทั้งมีขนาด สัดส่วนเดียวกันและมีความสูงเสมอกับลวดบัวของฐานอาคาร มีการประดับตกแต่งในรูปแบบเดียวกันคือประดับด้วยกระเบื้องเคลือบ (ภาพที่ ๓.๑๕)

ภาพที่ ๓.๑๓ พระพุทธปรารักษ์ปราสาท
วัดพระศรีรัตนศาสดาราม

ภาพที่ ๓.๑๔ ชุ่มประตุมิพระพุทธปรารักษ์ปราสาท
วัดพระศรีรัตนศาสดาราม

^{๔๔} เจ้าพระยาทิพากรวงศ์ (จำ บุนนาค), พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ ฉบับหอสมุดแห่งชาติ รัชกาลที่ ๓ รัชกาลที่ ๔, (พระนคร : คลังวิทยา, ๒๕๐๖), ๑๑๓.

^{๔๕} ม.ร.ว.เน่งน้อย ศักดิ์ศรี, ไขแสง สุชะวันนะ และผุสดี ทิพทัส, สถาปัตยกรรมพระบรมมหาราชวัง, (กรุงเทพฯ : สำนักพระราชเลขานุการ, ๒๕๓๑), ๒๓๕-๒๓๖.

ภาพที่ ๓.๑๕ ลวดบัวฐานของอาคารและซุ้มประตู
พระพุทธรูปรางค์ปราสาท วัดพระศรีรัตนศาสดาราม

๓.๑.๕ หอระฆัง

หอระฆังตั้งอยู่ทางทิศใต้ของพระอุโบสถ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกโปรดฯ ให้สร้างขึ้นให้ครบบริบูรณ์ตามระเบียบของการสร้างวัด คือมีพระอุโบสถ พระวิหาร พระเจดีย์ พระมณฑป ประดิษฐานพระไตรปิฎกและหอระฆัง หอระฆังที่สร้างในรัชกาลที่ ๑ นี้ไม่ปรากฏหลักฐานว่ามีลักษณะอย่างไร ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดฯ ให้สร้างขึ้นใหม่ แต่ไม่ทันแล้วเสร็จได้เสด็จสวรรคตเสียก่อน จึงสร้างต่อมาจนถึงในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว^{๔๖} หอระฆังมีลักษณะเป็นอาคารเครื่องก่อในผังรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัสย่อมุม ประดับด้วยกระเบื้องเคลือบ ด้านบนเป็นบุษบกเครื่องยอดทรงปราสาท (ภาพที่ ๓.๑๖) ฐานของหอระฆังมีลักษณะเป็นฐานสิงห์บัวลูกแก้ว ออกไก่ประดับด้วยกระเบื้องเคลือบเป็นลวดลาย มีซุ้มประตูทรงบันแถลงทั้ง ๔ ด้าน ด้านละ ๑ ซุ้ม ฐานของซุ้มมีลักษณะเป็นฐานบัวคว่ำลูกแก้วออกไก่ ประดับด้วยกระเบื้องเคลือบเช่นเดียวกับตัวอาคาร ลวดบัวฐานของซุ้มประตูไม่มีความสัมพันธ์กับลวดบัวฐานของอาคารเลย ทั้งในเรื่องของรูปแบบ ขนาดและสัดส่วน มีเฉพาะเพียงฐานหน้ากระดานชั้นล่างสุดเท่านั้นที่มีขนาดและสัดส่วนเดียวกัน (ภาพที่ ๓.๑๗)

ภาพที่ ๓.๑๖ หอระฆัง วัดพระศรีรัตนศาสดาราม

ภาพที่ ๓.๑๗ ลวดบัวฐานของอาคารและซุ้มประตู
หอระฆัง วัดพระศรีรัตนศาสดาราม

^{๔๖} ม.ร.ว.เน่งน้อย ศักดิ์ศรี, ไชยแสง สุขะวัฒนะ, ผุสดี ทิพทัส, สถาปัตยกรรมพระบรมมหาราชวัง, (กรุงเทพฯ: สำนักกราฟิกลาภการ, ๒๕๓๑), ๒๕๔.

๓.๒ บทวิเคราะห์กรณีศึกษา การเชื่อมต่อของลวดบัวฐาน

จากกรณีศึกษางานสถาปัตยกรรมไทยซึ่งเป็นแบบอย่างของงานสถาปัตยกรรมในช่วงคันรัตนโกสินทร์จำนวน ๕ ตัวอย่างภายในวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ได้แก่พระอุโบสถ หอพระมณฑป พระพุทธปรารักษ์ปราสาท(ปราสาทพระเทพบิดร) และหอระฆัง พบว่าการเชื่อมต่อของลวดบัวฐานระหว่างตัวอาคารและซุ้มประตูมีแบบแผนที่หลากหลายแตกต่างกันออกไป สามารถจำแนกออกได้เป็น ๓ กลุ่มหลักดังนี้

กลุ่มที่ ๑ ลวดบัวฐานของตัวอาคารและซุ้มประตูมีความสัมพันธ์ต่อกันทุกส่วน ทั้งรูปแบบ ขนาดและสัดส่วนเป็นแบบเดียวกันทุกประการ

กลุ่มที่ ๒ ลวดบัวฐานของตัวอาคารและซุ้มประตูไม่มีความสัมพันธ์ต่อกันเลย ทั้งในเรื่องของรูปแบบ ขนาดและสัดส่วน

กลุ่มที่ ๓ ลวดบัวฐานของตัวอาคารและซุ้มประตูมีความสัมพันธ์ต่อกันเฉพาะบางส่วน โดยมีรูปแบบ ขนาดและสัดส่วนของฐานบางชุดเป็นแบบเดียวกัน

กลุ่มที่ ๑ ลวดบัวฐานของตัวอาคารและซุ้มประตูมีความสัมพันธ์ต่อกันทั้งรูปแบบ ขนาดและสัดส่วนเป็นแบบเดียวกันทุกประการ

ตัวอย่างของงานสถาปัตยกรรมในกลุ่มนี้ได้แก่ หอพระมณฑป (เฉพาะซุ้มประตูข้าง ๒ ประตูที่ผนังสกัดด้านหน้าของอาคาร) และพระพุทธปรารักษ์ปราสาท(ปราสาทพระเทพบิดร) ลักษณะดังกล่าวเป็นแบบแผนที่ทำให้เกิดความต่อเนื่อง มีความเชื่อมโยงสัมพันธ์กันอย่างมากระหว่างตัวอาคารและซุ้มประตู โดยมีความสัมพันธ์ต่อกันทั้งรูปแบบ ขนาดและสัดส่วนเป็นแบบแผนเดียวกันทุกประการ อย่างไรก็ตามแม้จะมีรูปแบบ ขนาดและสัดส่วนเดียวกัน แต่ก็มักสร้างความแตกต่างให้กับลวดบัวของฐานซุ้มประตูด้วยผังที่มีการย่อมุมหรือยกเก็จออกมาจากระนาบฐานของตัวอาคาร ในบางแห่งยังใช้การประดับตกแต่งที่ต่างออกไป คือมักมีการประดับลวดลายในส่วนของฐานซุ้มประตูให้มีความโดดเด่นกว่าฐานของตัวอาคาร หรือมีองค์ประกอบประดับเพิ่มเข้าไป เช่นประดับกระจังตั้งเหนือหน้ากระดานหรือลวดบัวต่างๆ เช่นซุ้มประตูข้าง ๒ ประตูที่ผนังสกัดด้านหน้าของหอพระมณฑป วัดพระศรีรัตนศาสดาราม ซุ้มประตูวิหารทิศวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม เป็นต้น (ภาพที่ ๓.๑๘)แบบแผนในลักษณะดังกล่าวนี้ยังปรากฏกับสถาปัตยกรรมทรงปราสาทในศิลปะสุโขทัยและศิลปะล้านนาด้วย เช่นพระสถูปเจดีย์ พระมณฑป โขง กู่ เป็นต้น (ภาพที่ ๓.๑๙)